

הקדמת "אל המדות" 2

בעזשה"י

א. זכוך המדות בדרך הדעת הוא קודם לזכוך בדרך הרגש, פי אם לא ידע מה טוב ומה רע, איכה ירגיש לקנות את הטוב בטבע של קנין ולהרחיק את הרע שפגטיה הטבעית אחר ההרגל.

[1] "והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ - מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול... וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד..."
(רמב"ם, הלכות יסודי התורה, ב; ב)

[2] "...אינו אוהב הקב"ה אלא בדעת שידעהו, ועל פי הדעה תהיה האהבה: אם מעט- מעט, ואם הרבה- הרבה. לפיכך צריך האדם ליחד עצמו להבין ולהשכיל בחכמות ותבונות המודיעים לו את קונו כפי כח שיש באדם להבין ולהשיג..."
(רמב"ם, הלכות תשובה, י; ו)

[3] "...האהבה כמו-כן, אם לא נשתדל לקבוע אותה בלבבנו בכם כל האמצעים המגיעים אותנו לזה - איך תמצא בנו..."

...האהבה - שיהיה נקבע בלב האדם אהבה אליו יתברך, עד שתתעורר נפשו לעשות נחת רוח לפניו..."
(רמח"ל, הקדמת מסילת-ישרים)

[4] "אין עונג ושמחה לאדם בעשותו מעשים, כי אם אחרי שמצויר בלבבו היטב תכליתם, וכפי ידיעתו [את] הטובה הצומחת ממעשיו, כן תרבה שמחתו בהם. ומאשר השמחה ונחת-הרוח שנמצאת בלב על ידי המעשים, היא הסיבה העיקרית להתמדה עליהם, כי האדם כוסף לאור וצהלה מטבע נפשו השכלית, ובורח מתוגה וקדרות... על כן נצטוינו לעשות את מעשה המצוות בשמחה, כמו שאמר הכתוב 'תחת אשר לא עבדת את ד' א-להיך בשמחה ובטוב לבב' (דברים כח, מז). ומאד נדע כי כל מה שתצוונו התורה על דבר התלוי בלב, אין כוונתה שנקנה אותו הדבר בעצמו על ידי השקפתנו עליו, כי זה אינו בכלל הבחירה, וכמו שהמצוה לאהבה את ד' וליראה ממנו, איננה מתפרשת כי אם שנעסוק בדרכים שבטבעם להקנות לנו היראה והאתבה, דהיינו- לימוד התורה וחלקיה, וידיעת דרכי השם יתברך ומיזות טובו, שעל ידי הידיעה הברורה באלה תבוא היראה והאהבה בטבע, כן הציווי לעבוד את ד' בשמחה, גם כן הכוונה על ההשתדלות בידיעת התועלת הנמשכת מהתורה והמצוות, ואז נחוץ לשמוח בהם, ולא יהיו עלינו כמשא כבד, כי אם לעטרת תפארת"

[5] "כללא הוא, ששינוי הרגל הוא דבר כבד, ואינו נח לאדם, וזהו גם במעשים חומריים, שפעולתם כבדה, וצריך האדם להניע אבריו לזה, ומכל-מקום אם הרגיל אדם עצמו באיזו תנועה תדירה יקשה לו מאד למונעה ממנו, ועל אחת כמה וכמה תנועות מחשבות הנפש, שהן בני-רשף (איוב ה, ז), קלים מאד בתנועתם, והורגלו לחשוב תמיד כפי ציורי-הלב הגסים, באופן השגת כל ענייני החומר והדמיון ואופן הנועם בהם מענין הנאות הערב הגופני ואהבת כבוד וגאווה ונתר הדרכים המעוקלים, שבחיבור מחשבות הנפש עם מְזַג הגוף בלא סידור מוסכם מהחכמה המחיה בעליה יוציאו קוצים ודרדרים באין ספק..."
(מוסר אביך, ב; א)

ב. כל מדה טובה יש לה חסרונות הבאים עמה, וזו היא העבודה השלמה: להוציא לאור-עולם את המדות הטובות מנקות מפל סיגי החסרונות שלהן.

"...שיעלה לפניו זכרון כלל מעשיו וישקל אותם... לראות מה יש בם מהרע, למען ידחה אותן, ומה מן הטוב, להתמיד בו ולהתחזק בו. ואם ימצא בהם מן הרע אז יתבונן ויחקר בשכלו איזה תחבולה יעשה לסור מן הרע שהוא ולטהר ממנו..." (רמח"ל, מסילת ישרים, תחילת פרק ג)

"בירור מידות הנפש יש בו שני עננים. האחד – עצם ידיעתו להבחין בהן בין טוב לרע, לחלקן על משמרותן, לישבן בנפש ולהלבישן עליו, ושיהיו מוכנות ברשותו בכל עת. השני – הפרדת המידות ונסירתן. ביאור הדבר: ההשקפה השטחית על המידות הטובות היא גייכ התחלה טובה, והמביאה לשלמות במשיכת יופן והדרן, אבל יש מידות שהן מצרניות מטבען, וכשרוצה האדם לצייר בו איזו מידה שלא באופן ברור תימשך ממילא אחריה הסמוכה לה, אע"פ שאינה הגונה ואינה דרושה לחפצו. וצריך האדם להעמיק לדעת להפריד בכח החכמה והבינה, שעולות למעלה מטבען של המידות, ומכניסות את המידות בחזרה ונמציות אותן כראוי ומפרידות הראוי להפריד, - כל מידה ממידה שהיא מצרנית בטבעה, לקחת כל מידה בפני-עצמה שלא תעלה ערבונה עמה. וזהו פועל הנסירה שזכר האר"י ז"ל. ענן המצרים שבין המידות וטשטוש גבוליהן הוא מכמה סיבות. פעמים המידה סמוכה לחברתה מצד שציריהם השטחיים שוים הם, וכל מידה אי-אפשר שיקנה האדם אותה כי-אם כשיצירנה ציור חזק, וכשלא ישלים את ציור המידה המבוקשת בברור גמור יצא יותר מהמידה המבוקשת ממנו או פחות, מהדומות לה בציריהן השטחיים רק לפום-ריקטא. וצריך לזה חקירה פרטית על כל המידות וענייניהן, איך הן מתמצרות אלו באלו וע"י מה הן מתמצרות, כדי לדעת אפשרות הפרדתן. אך הלימוד הזה יכול להיות מתחלף בכל אדם, שיש נפשות שסדרי המצרים במידותיהם מחולפים מבנפשות אחרות, וזה ראוי להימצא מצד חילוף הדעות והציוורים המתחלפים באיש ממשנהו. ומ"מ נראה שיש למצוא כללים קרובים באופן שיהיה יותר קל לכל אחד לברר דרכי המצרים ולדון על הפרט ללכת בדרך טובים..."

גבורת-הנפש היא מידה יקרה מאד, מצטרפת לכל קנן השלמות, בין בפרט ובין בכלל. אבל מעטים הם הקונים אותה על טהרתה, מפני שהיא גם מצרנית בצורה לכמה מידות רעות: כעס, גאווה, שנאה, נצחון, נקימה, וכיו"ב. יש שהיא תימצא בין אותם שלא שמו אל ליבם יראת ד', אבל עם שכנותיה הרעות, ובאנשים שנטו שיכמם לסבול עול יראה, ולא השתדלו לעצן בפרטיות תקנת מידותיהם, לא הבחינו בינה לבין שכנותיה הסובבות אותה והזניחוה כולה. אך בדרך הראויה, להפריד ולבזר פסולת מתוך האוכל, כל שכנותיה הרעות תסורנה למשמעתה אל הטוב והנשר בעיני השי"ת..."

הענוה היא מידת טובה כשיודע ענן הענוה ומושגה היטב ויודע איך להתנהג בה ולהכניסה בנפשו. אבל בהשקפה שיטחית תימשך אחרי מידת הענוה מידת העיצבון, מפני שצירון החיצוני הוא קרוב זה לזה, שהשמחה היא מפצרת הכוחות הנפשיים והגאווה גייכ מפצרת, אלא שהשמחה מפצרת באופן הטוב, והגאווה מפצרת על דרך רע, והענוה מקצצת ומלשבת וכן העוצב, אלא שזה על דרך טוב וזה על דרך רע... ובאמת- אע"פ שמצד חיצוניותן כמו דרך אחד להן אבל בעומק שורשיהן הן רחוקות מאד זו מזו..." (מוסר אביך, ג; א)